

inhoudsopgaven van zijn publicaties. Zaken als Fruytiers relatie tot de Hebreëen en twist met Röell, de verwickelingen rondom de verschijning van *Sions Worstelingen*, zijn verhouding tot de joden, zijn visie op de geschiedenis en aandacht voor de jeugd krijgen afzonderlijke hoofdstukken. Aan het eind van zijn boek stelt de auteur de vraag of Fruytier inderdaad terecht als 'nadere reformator' kan beschouwd worden. Aan de hand van de criteria die de Stichting studie der Nadere Reformatie heeft laten opstellen, beantwoordt Koolen die vraag vervolgens positief, al voegt hij eraan toe dat Fruytier wel 'een Voetiaan van eigen stijl' was. Fruytier oordeelde immers in vele opzichten opmerkelijk positief over Coccejus en zijn ernstige volgelingen, als ook over de Brit Richard Baxter die theologisch nooit helemaal orthodox geacht werd. Een strenge voetiaan kan Fruytier dus volgens Koolen niet genoemd worden.

Koolen biedt dus een handige eerste kennismaking met Fruytier en diens feitelijke levensloop en publicaties. Maar als biografie stelt het boek teleur. De auteur heeft namelijk te weinig afstand genomen van zijn object. Hij stelt geen kritische vragen aan zijn bronnen en vraagt niet om de toenmalige betekenis van feiten en gebeurtenissen. De theologische constatering dat Fruytier geen strenge voetiaan was, leidt hem niet tot de vraag wat dat betekende voor zijn functioneren in de kerkelijke kring waarin hij stond. De stichtelijke teksten van Fruytier worden alleen op hun dogmatisch gehalte geanalyseerd, niet op hun historische achtergrond en functie. Alsof de beoefening van de theologie geen historisch aspect heeft. Fruytiers boek *Salomons raedt aen de Jeugt* krijgt bijvoorbeeld geen sociaalhistorische context of cultuurhistorische achtergrond. Een ander voorbeeld van gebrek aan historische belangstelling is het hoofdstuk over de verwickelingen rondom de uitgave van Fruytiers *Sions Worstelingen*. Dat verscheen namelijk zonder classicale goedkeuring. Een opmerkelijk feit, dat veel kerkelijke repercussies had. Fruytier werd erom zelfs door de classis onder censuur gesteld, meldt Koolen. Of Fruytier dan wei zijn uitgever de schuld daarvoor had, blijft onduidelijk want zij speelden elkaar onderling de zwarte Piet toe. Maar het blijft ook zonder dat een heel vreemd verhaal, waarachter men allerlei persoonlijke en sociale verschillen, theologische tegenstellingen en kerkelijke geschillen en spanningen vermoedt. Maar zelfs geen tipje van de sluier die dat alles bedekt wordt voor ons opgelicht. Koolen vertelt de lezer zelfs niet, wat een en ander in de praktijk betekende. Wordt Fruytier slechts de zitting in de classisvergadering geweigerd, of werd hij ook als predikant geschorst en mocht hij zijn ambtswerk in Rotterdam niet vervullen, zelfs geen Avondmaal vieren? Wat was de rol van de Rotterdamse vroedschap in dat alles? Wat betekende in dit verband, dat Fruytier verzwagerd was met enkele leden van het Rotterdamse regentenpatriciaat? Koolen verschaft die informatie niet, zijn belangstelling gaat er niet naar uit. Zijn conclusie, dat Fruytier onheus is behandeld omdat zijn bedoelingen zuiver waren, is dan ook niet gemaakt op grond van een kritisch-historisch onderzoek maar slechts op basis van diens eigen woorden. Fruytier verdient een betere biografie.

G. J. Schutte

E. M. Jacobs, *Koopman in Azië. De handel van de Verenigde Oost-Indische Compagnie tijdens de 18de eeuw* (Dissertatie Leiden 2000; Zutphen: Walburg pers, 2000, 304 blz., €31,53, ISBN 90 5730 118 0).

De archieven van de Verenigde Oostindische Compagnie in het Algemeen Rijksarchief vormen al vele decennia een vruchtbare inspiratiebron voor dissertaties over de Compagnie in zijn vele facetten. Totdat het zogenaamde TANAP-project dat tot doel heeft de VOC-archieven die zich in een aantal Aziatische landen bevinden (Indonesië, India, Ceylon) te ontsluiten, vruchten

gaat afwerpen, zullen de Haagse archieven die rol ook onbetwist weten vast te houden. De uitgebreide maar niet eenvoudig benaderbare boekhouding van de VOC behoort in dit archiefbestand niet tot de meest geraadpleegde onderdelen. Het is een van de verdiensten van de auteur van *Koopman in Azië. De handel van de Verenigde Oost-Indische Compagnie tijdens de 18de eeuw* dat zij zich uitvoerig op de boekhouding heeft geworpen en de gegevens daaruit distilleert ten behoeve van haar onderzoek. In de achterin het boek opgenomen 'Verantwoording van het onderzoek' gaat zij terecht uitvoerig in op de problematiek van de gepresenteerde gegevens. Boekhoudingen hebben met cartografisch materiaal gemeen dat zij als bron op het eerste gezicht een grotere mate van onaantastbare betrouwbaarheid uitstralen dan geschreven bronnen. In een tijd dat er nog geen registeraccountants bestonden en corruptie en zelfverrijking, zo lijkt het, aan de orde van de dag waren, is het duidelijk dat aan die betrouwbaarheid op zijn minst getwijfeld mag worden. Echter bij de manier waarop de gegevens door Jacobs gebruikt worden, namelijk om handelsbewegingen en grote lijnen aan te geven, behoeven de genoemde aarzelingen geen rol te spelen.

Naast de boekhouding en de meer gebruikelijke bronnen zoals resoluties, correspondentie en literatuur geeft de auteur aan dat zij nadrukkelijk gebruik heeft gemaakt van cartografisch en ander beeldmateriaal als bron voor haar studie. Daarnaast gebruikt zij in het boek de illustraties als (ik citeer pagina 228) 'een extra (en zeer krachtig) middel om ingewikkelde processen, verwarrende situaties en ontwikkelingen te verhelderen, die ook in de tekst beschreven staan.' Echter, als illustratiemateriaal zo'n belangrijke plaats inneemt en als bron gebruikt wordt, zou mijn inziens een bronnenkritiek op dit punt niet misstaan hebben. Zo zijn de authentieke illustraties nu eenmaal bijna zonder uitzondering door Europeanen gemaakt met specifieke oogmerken. We zien daardoor bijvoorbeeld ook heel veel niet of juist extra aangezet. Stijl en techniek beïnvloeden de perceptie van de beschouwer en zeker beeldmateriaal heeft het in zich om 'beeldbepalend' te zijn met alle gevaren van dien. Overigens wordt eigenlijk nergens een afbeelding expliciet als historische bron of uitgangspunt voor een betoog gebruikt. Blijft overeind dat het boek inderdaad rijk en vooral ook met zorg geïllustreerd is en dat de illustraties, mede door de heldere bijchriften, de lezer inderdaad helpen om zich een voorstelling te maken van het beschrevene.

Welk beeld van de VOC rijst er nu op uit het boek van Jacobs? In ieder geval niet het beeld van een handelsorganisatie die aan vadsigheid en corruptie ten gronde is gegaan. Integendeel, duidelijk wordt dat de Compagnie zich in Azië op een zeer pragmatische manier als belangrijke speler in de Aziatische handelsmarkt had weten te werken tussen de Chinese, Arabische en Indiase handelaars. Het in de zeventiende eeuw opgebouwde bedrijf met een beperkt aantal monopolies en daarnaast een verfijnd uitgebreid netwerk van handelsposten dat wisselde al naar gelang de situatie en de markt dat vroeg, wierp zijn vruchten in de achttiende eeuw in zijn volle omvang af. In de *Atlas of mutual heritage*, een database waarin afbeeldingen van 'alle' VOC-nederzettingen zijn opgenomen, gaat het om tenminste 200 locaties die voor kortere of langere tijd door de VOC zijn gebruikt.

Daarbij verbaast het, ook nu weer bij lezing van dit boek, hoe gevarieerd en uiteenlopend het handelspakket was, van bulkgoederen als thee en textilia tot olifantentanden en roggevellen toe. Jacobs noemt naast de hoofdgroepen koffie, thee, specerijen en textiel nog meer dan honderd andere artikelen. Het verbaast evenzeer dat de Europese kooplieden, uit patria komend, in staat waren zich zo snel de kennis eigen te maken van de markten, die nodig was om dit gevarieerde pakket aan producten, uitgespreid over zo'n enorm gebied met zoveel verschillende vorstendommen en talen, winstgevend te verhandelen. Er is vaak kritiek geleverd op de kwaliteit of juist het gebrek daaraan van de Compagniedienaren die meer op het eigen gewin dan op de winst van de Compagnie zouden letten. De vraag is of die mentaliteit zo afweek van die in de

Republiek zelf terwijl de omstandigheden bepaald meer aanleiding gaven om 'in de fout te gaan'.

Ook tussen de andere Europese concurrenten wist de Compagnie lange tijd goed stand te houden. Het werd echter steeds moeilijker om zich te onttrekken aan de politieke verwickelingen die de Aziatische regio teisterden en de machtsverhoudingen daar deed wijzigen. Deelname aan oorlogen als partner van deze of gene lokale vorst dan wel het voeren van eigen veroveringsoorlogen maakten dat de kosten die de Compagnie moest maken om de handel ongestoord voort te kunnen zetten, steeds meer toenamen. De machtsverschuivingen in Azië hadden ook als gevolg dat handelscontacten werden afgesneden en bepaalde producten in het geheel niet meer leverbaar waren. Daar kwam bij dat ook de veranderende markt in Europa het behalen van winsten bemoeilijkte. Nog belangrijker was dat het eigen vermogen dat in de zeventiende eeuw dankzij de uitgifte van aandelen de onderneming een voorsprong op de concurrentie had gegeven, voor de omvangrijke activiteiten in de achttiende eeuw ontoereikend was. Een moderne financiering had de noodzakelijke langere adem moeten verschaffen in geval de inkomsten langer uitbleven zoals dat het geval was tijdens de Vierde Engelse Oorlog. Toen knapte de kwetsbare financiële keten. Het leidde tot de ondergang van de Compagnie maar om te stellen, zoals Jacobs doet aan het slot (221) van haar betoog, dat de eens zo machtige koopman in Azië de nieuwe eeuw niet haalde, lijkt mij, gezien het bekende vervolg, een onjuiste conclusie. Tenzij zij de koopman als personificatie beschouwt van de Compagnie want de jaren rond de eeuwwisseling zijn in het licht van de krachtige voortzetting van de Nederlandse aanwezigheid in Azië in de negentiende eeuw eerder als een intermezzo dan als een eindpunt te beschouwen.

Concluderend mag gezegd worden dat het boek, dat bijzonder overzichtelijk is gestructureerd, als een waardevol naslagwerk beschouwd kan worden voor de geschiedenis van de VOC in de achttiende eeuw. De uitvoering is voorbeeldig en daarbij hoort dat bronvermelding, literatuur-opgave, een index en een Engelstalige samenvatting niet ontbreken.

J. P. Sigmond

K. M. M. de Leeuw, *Cryptology and statecraft in the Dutch Republic. Cryptologie en buitenlands beleid in de Republiek der Verenigde Nederlanden* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2000, IPA dissertatieserie 2000-01 ; [S. 1.: s. n.], 2000, viii + 190 blz., ISBN 90 57760 39 8).

Het aantal studies over geheimschrift in de Republiek is op de vingers van één hand te tellen. Dat is niet verwonderlijk: het beschikbaar bronnenmateriaal is lacuneus en moeilijk interpreteerbaar. De auteur heeft zich hierdoor niet laten afschrikken. Zijn dissertatie bevat een fotomechanische herdruk van zes eerder verschenen artikelen over geheimschrift en ontcijfering in de achttiende-eeuwse Republiek, voorafgegaan door een uitvoerige inleiding in de problematiek vanaf de Opstand tot het begin van de negentiende eeuw. Het boek draait om twee opstellen over de Zwarte Kamer tijdens de Spaanse Successieoorlog en de Zevenjarige Oorlog, gepubliceerd in *The historical journal*, XLII (1999) 133-156 en *Diplomacy & Statecraft*, X (1999) 1-30. Het telt verder drie studies met Hans van der Meer over de ontcijfering van enige brieven uit het archief van Willem V en L. P. van de Spiegel en over het geheimschrift van erfprins Willem Frederik met Alexander baron van Spaen in 1800. De zesde studie handelt over het geheimschrift van Wilhelmina van Pruisen met haar familie en vertrouwelingen tijdens de ballingschap na 1795.

Het gebruik van geheimschrift en het onderscheppen en ontcijferen van brieven kwamen